

Јован М. Делић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

https://doi.org/10.18485/ai_beckovic.2019.ch4

821.163.41.09-1 Бећковић М.

821.163.41.09-1 Радичевић Б.

ВАЉЕВСКИ САСТАНАК И ЂАЧКИ РАСТАНАК,
БЕЋКОВИЋ И РАДИЧЕВИЋ
– О поеми *О Ваљево место моје драго*
Матије Бећковића –

У средишту пажње овога рада је тренутно најновија поема Матије Бећковића *О Ваљево место моје драго* и интертекстуалне релације које она успоставља са пјесништвом Бранка Радичевића, односно са *Ђачким растанком*. Успостављају се паралеле Сремски Карловци–Ваљево и Стражилово–пет гора око Ваљева. Прате се поступци очуђења и митизације Ваљева, и преображај овога града у Луку спаса за пјесника Бећковића и за његову љубав Веру Павладољску. Повлен се преображава у митски Арарат. Показује се да је боравак у Ваљеву био не само пресудан, већ и судбински за Матију Бећковића и његов развој: ту је открио и осјетио слободу, доживио љубав, срео Веру Павладољску и открио поезију. Постао је пјесник и личност.

Кључне ријечи: Интертекстуалност, *Ђачки растанак*, Сремски Карловци, Ваљево, интермедијалност, мит, потоп, Арарат, Повлен, љубав, слобода, поезија.

Матија Бећковић се, поводом свога осамдесетог рођендана, сјетио својих пријатеља прије него пријатељи њега и подарио им је златан пјеснички дукат – своју

* jovandelic.delic@gmail.com

нову поему *О Ваљево место моје драго*. Све је то, истини за вољу, омогућио један изузетан човјек, Бећковићев пријатељ из Хамбурга Јовица Вељовић, велики мајстор и умјетник графичког посла, творац посебног типа слова израђених за поеме и пјесме Матије Бећковића. Поема се прво појавила у Културном додатку *Вечерњих новости* 30. XI 2018. године, па ју је онда Вељовић штампао као посебну публикацију – као библиофилско и раритетно издање – и о томе оставио запис на крају књиге:

„Поводом 80 година песниковог рођења Јовица Вељовић је штампао 80 примерака за пријатеље Матије Бећковића.”

Дирљив и оригиналан рођендански дар, умјетнички и естетски гест првога реда.

Тако се Ваљево нашло испред Сенте, пјесниковог мјеста рођења, Вељег Дубоког, очевог завичаја, мјеста пјесниковог дјетињства и ратног убјежишта, и Београда, у којем се Бећковић остварио и гдје је провео највећи дио свога живота. Ваљево је постало митско мјесто и лука спаса, а Повлен пјесников Арарат за који је привезана и Бећковићева Нојева барка, и барка Павладољских, бјегунаца из руског историјског потопа.

Наслов је апострофа и пјесничка алузија на Бранка Радичевића и његову поему *Ђачки растанак*, у чијем знаку су и наслов, и почетак Бећковићеве поеме; алузија на пјесника који је просвијетлио и у двадесетом вијеку и по коме је именована такозвана „стражиловска линија” српског пјесништва, којој се, у доба своје дубоке пјесничке зрелости, прикључио и Бећковић, барем једним рукавцем своје поезије.

Данас поуздано знамо да је Матију Бећковића према пјесништву Бранка Радичевића усмјерила његова мајка Зорка, и то још дјечаком, вјероватно у вријеме живота у Вељем Дубоком. Зорка Бећковић, рођена Таушан, знала је доста пјесама напамет и казивала их је сину првјенцу из страха да би могао „у оним гудурама огрубети и

издивљачити”. Тако је прва пјесма коју је Бећковић „изговорио наизуст” била Бранкова пјесма „Кад млидија(х) умрети”, коју је научио од мајке.

Наслов је алузија на још два мјеста из српске пјесничке географије – на Бранкове Сремске Карловце и на његово родно мјесто Славонски Брод, у којем је Бећковић провео годину дана и завршио други разред гимназије. У Ваљево је дошао наредне школске године – у трећи разред. Повлен, односно свих пет гора око Ваљева јесу Бећковићево Стражилово. Зато су те горе и нашле мјесто у рефрену Бећковићеве поеме, а у седмој строфи су именоване и набројане: Повлен, Маљен, Медведник, Јабланик и Суворбор.

Бранко Радичевић је за Бећковића, несумњиво, један од најживљих, најдражих и најподстицајнијих пјесника из српске традиције, а један од најљепших и најзачуднијих стихова уопште:

Ње више нема то је био звук

дубоко је и болно одјекнуо у Бећковићевој души и поезији послје смрти Вере Павладољске. Тим стихом је започео поему *Парусија за Веру Павладољску*. Тај стих је одредио емотивни ток цијеле поеме, тип стиха, па чак и риму прве њене строфе, односно измјену мушких и женских рима у њој, што ће у осталим строфама изостати:

Ње више нема то је био звук
Из Клиничког центра преко телефона
После којег је завладао мук
И осиротела цела васиона
А вест да на свету више није она
Прносио је ноћних тица хук
И на велика и на мала звона.

Штавише, прве четири септима ове поеме пјевају о овом Бранковом стиху, а нарочито о његовим првим трима ријечима: *Ње више нема*, да би у петој строфи пјесник довео у сусједство овај Радичевићев стих са Поовим рефреном из поеме „Гавран”:

Никад више.

Бећковић је веома добро осјећао да је Бранко Радичевић први наш велики пјесник мртве драге.

За нас су – у овом контексту тумачења поеме *О Ваљево место моје драго* – најзначајније трећа и четврта септима *Парусије*. У трећој строфи пјесник открива поријекло стиха и његов значај за младога Бећковића:

Те три речи до тад беху бар за мене
Само половина чувенога стиха
Из Бранкове Туге и из Опомене
И мог младићког личног Октоиха
У који сам га давно уврстио
Ал кад преко жице бану испотиха
С мојим животом се туђ стих укрстио.

Бранков стих *Ње више нема то је био звук* је, дакле, дио Бећковићевог „младићког личног Октоиха”; дио најужега избора из пјесничког сазвежђа – најстроже личне, интимне пјесничке антологије – да би се у часу саопштења вијести о смрти Вере Павладољске потврдио и као судбински стих који је из сфере поезије прешао у сферу живота, односно укрстио се с пјесниковим животом. Толика је моћ туђег великог стиха да се судбински укрсти с човјековим сопственим животом. Управо о том укрштају стиха и живота – а до тога укрштаја је Бећковићу увијек стало – ријеч је и у стиху *О Ваљево место моје драго*, који је постао и наслов поеме.

Четврта септима *Парусије* успоставља релацију Бранков стих – пјесник Бећковић – Вера Павладољска као судбинску:

Пре него њу сам га био уочио
Знао његова многа тумачења
А чим сам је срео њој га и рекао
Али са оним што је прорекао
Најгорим од свих могућих значења
Тек сам се срео и осведочио
Кад ме мртвозорник са њим пресекао.

Пјесник је срео и усвојио Бранков стих прије него Веру Павладољску, али јој га је повјерио и саопштио чим ју је упознао, да би му се тај стих вратио као вијест о њеној смрти. Тако је овим стихом омеђен цио пјесников живот са Вером Павладољском – његов почетак и крај. Пјесник је најнепосредније доживио његова различита значења. Тући стих је постао најприснији свој – постао је судбина.

Зато нам и наслов, и први стих поеме

О, Ваљево, место моје драго,

односно алузија на Бранка Радичевића, указује на присуство духа Vere Павладољске у овој поеми и на скривену тему љубави која мјестимично просијава и зрачи кроз стихове. Тако је и ова поема у вези са осталим поемама о Вери Павладољској барем оним фиктивним морнарским ужетом којим је Нојева барка привезана за Повлен.

То је најочевидније у шестој строфи ове Бећковићеве поеме. Будући да су строфе дугог замаха – свака има по дванаест стихова, рачунајући и рефрен, а у Бећковићевом издању штампане су као засебне странице – може се чак говорити о осам пјесама или кратких пјевања од којих је поема састављена. Та шеста строфа – „пјесма” тематизује релације Пјатигорск–Ваљево–Павладољски–Вера Павладољска–пјесник:

У том граду је већ све било моје
 А још се нисмо ни срели нас двоје
 Нит сам чуо име Вера Павладољска
 Ни да је Ваљево двојник Пјатигорска
 Ни да је Повлен сачувао алку
 За коју је Ноје привезао барку
 Ни да је суђено како је речено
 Кад се утићи усред срца мога
 Слободнога и отворенога
 Јер не може се сакрити ни град било који
 Ако пет гора око њега стоји.

Упадљиво је присуство негација: има их чак шест у првих десет стихова, а седма је у рефрену. Негације су на повлашћеним мјестима – на почецима стихова – па понављањем ријечи *ни* негација је постала и анафора добивши и стилско-ритмичку функцију. Све те негације су у функцији афирмације Ваљева као града чуда у којем ће се оно што се није догодило – што је негирано – ускоро догодити, а судбина се потврдити и испунити. Чак се све оно што се негира, парадоксално, потврђује и афирмише као највиша вриједност: још се нисмо срели нас двоје, али ћемо се сигурно срести; нисам још чуо за име Вера Павладољска, али ћу га чути у блиској будућности; Ваљево је несумњиво двојник Пјатигорска, гдје су Павладољски живјели и одакле су стигли Нојевом барком спаса; та барка је привезана за алку коју је сачувала планина Повлен као нови Арарат; све је већ судбином предодређено да се збуде и несумњиво ће се збити.

Ове афирмативне негације могућне су захваљујући тачки гледишта постављеној временски послије догађаја, и знању пјесничког субјекта о оном што ће се збити. Јер оно што ће се догодити у будућности – гледано с временске тачке доласка у Ваљево и првих дана у њему прове-

дених – већ се увелико догодило с тачке гледишта из које се пјева и одвија лирска нарација. Једно је знање младића, још увијек дјечака приспјелог у Ваљево, а друго је знање пјесничког субјекта који зна и оцењује догађаје више од шест деценија касније. Управо то знање омогућава преокрет негације у афирмацију; омогућава и митизацију Ваљева, и живота проведеног у њему, и приспећа Павладољских, и Вере Павладољске и односа пјесник–Вера Павладољска. Пјесник поуздано зна све оно што ће младићку тек догодити. Два времена – доживљено и „приповиједно” – истовремено су присутна у пјесми, а самим тим и два знања о догађајима. Вера Павладољска постаје јунакиња шесте строфе, иако младић још није чуо њено име. Ваљево је двојник Пјатигорска, јер су у њему Павладољски стекли уточиште и дом. Повлен је постао Арарат, јер је за њега привезана Нојева барка којом су Павладољски стигли из Русије, а сироче из Роваца односно из Бранковог Славонског Брода. Ваљево није нека србијанска провинција скривена између пет планина, већ бијели град над градовима; град митског уточишта и испуњења судбине.

Бећковићева веза с Бранком Радичевићем није само пјесничка и литерарна, већ и биографска, па и алузија на Бранков *Ђачки растанак* постаје дио судбинске приче и везе међу пјесницима, њиховим биографијама и личним пјесничким географијама. Оно што су за Бранка Карловци, за Бећковића је Ваљево; што је за Бранка Стражилово, за Бећковића је Повлен, односно пет гора око Ваљева.

Сада се нужно враћамо на почетак Бећковићеве поеме. Првих њених шест стихова испјевано је у парно римованим асиметричним, „епским” десетерцима, као и највећи дио *Ђачког растанка*:

О Ваљево место моје драго
Мог живота неоцено благо

Ко сироче дошао сам амо
 Кад и зашто то ја и ти знамо
 Стигао сам суђенога дана
 Дозвала ме земља обећана.

Први Бећковићев стих несумњиво је алузија на 62. стих Радичевићевог *Ђачког растанка*:

Ој Карловци, место моје драго,
 Ко детенце дошао сам амо,
 Игра беше једино ми благо,
 Слатко зва ја мед и смокву само.
 Дете мало – голушаво тиче,
 Дође тиче па се ту навиче (...).

Радичевићеви стихови су такође асиметрични десетерци, повезани прво унакрсном, а онда парном и леонинском римом. И Карловци и Ваљево су драга мјеста доласка. У Карловцима је Бранко завршио шест разреда гимназије, колико их је тамо било, па онда отишао у Темишвар отприлике у узрасту у којем је Бећковић доспио у Ваљево: Бранко је у Темишвару уписивао седми, а Бећковић у Ваљево трећи разред гимназије, што је заправо исто. Радичевићево доживљајно вријеме ђачког растанка са Карловцима и Бећковићевог састанка са Ваљевом безмало је исто. Радичевић је дошао у Карловце знатно раније – *ко детенце* – а Бећковић *ко сироче*, очито исповређиван и са великим бременом негативних искустава.

Тек се у Ваљево пјесник осјетио свој и слободан, без сувишних питања радозналаца, пратилаца, ухода, лажних душебрижника и распитивача за његов живот, о чему пјева пета строфа поеме. Растерећен ове сумњиве и непожељне пратње, младић је осјетио слободу и доброту новог града, и од те доброту му је „срце пропевало / И

зачедило се све што је ваљало”. На доброту града одговорио је оним најбољим у себи:

Кроз многа места морао сам проћи
Али пре Ваљева не имах где доћи
Да дођох није нико приметио
Ко да сам у њему одувек и био
Нити ме ко пита када си дошао
Ни чији си ко си ни што си ту стао
Чега год се сећах из свога живота
Све ме болело осим та доброта
Од које ми је срце пропевало
И зачедило се све што је ваљало

Младићев живот прије Ваљева у знаку је болних доживљаја у поређењу с добротом са којом се срео у обећаној земљи (*Чега год се сећах из свога живота / Све ме је болело осим та доброта*). У Ваљеву је био слободан од оних људских страшила која су га пресретала под ноћ у завичају са ужасним питањем: *Чији си ти, мали?* – које је имало за циљ да испрепада дјечака, да му пред очи истури очев гријех и жртву, да му навуче на крхка дјечја плећа тешко бреме издаје, комплекс кривице и трајни гријех поријекла и идентитета, о чему пјева велика Бећковићева поема *Чији си ти мали*. На њу се сасвим дискретно алудира у овој строфи. То је остало иза њега, у завичају. А у Славонском Броду је остало осјећање нежељеног и неприхваћеног сумњивог уљеза и странца, дјечака сасвим другачијег од свих осталих.

У Ваљеву је први пут био као и други младићи и ђаци, и могао је да доброту града одговори најбољим дијелом своје личности. Ту ће пропјевати, осјетити љубав и слободу, и срести жену свога живота. Зато је дан доласка у тај град *суђени дан* (*Стигао сам суђенога дана*), а сам град је постао митска земља обећана (*Дозвала ме земља обећана*).

Значај и далекосежност младићевог доласка у Ваљево јасно су видљиви из другог дијела прве строфе који је у потпуности у знаку вриједности и вредновања и Ваљева, и младићевог доласка у Ваљево, и онога што ће га ту дочекати и шта ће ту доживјети. Бећковић се одваја од десетерца, пошто је у првих, већ наведених, шест стихова дао омаж овом пјесничком облику и његовој традицији, Бранку Радичевићу и *Ђачком растанку*, па недоследно прелази на јампски једанаестерац и комбинује га са симетричним трохејским дванаестерцем, а досљедно користи завршна два стиха као рефрен при чему се претпоследњи издваја својом дужином од пуних четрнаест слогова. У новијим поемама Бећковић показује оданост и повјерење рефрену: његовој ритмичкој, еуфонијској и значењској функцији. Други дио прве строфе успоставља ритам цијеле поеме, па и нерегуларности тога ритма:

У граду за који нисам знао да постоји
 Чекали су ме златни дани моји
 У њему сам се и са собом срео
 Смисао и циљ живота назрео
 Јер не може се сакрити ни град било који
 Ако пет гора око њега стоји.

Ваљево је мјесто сусрета са самим собом; мјесто открића сопства и слутње смисла и циља сопственог живота; мјесто открића и потврде себе и у себи пјесника, мушкарца и личности. Младић је у Ваљево дошао као исповређиван и несигуран дјечак, а из њега ће изаћи као пјесник, личност и слободан човјек. Слобода, љубав, поезија, поштовање и самопоштовање биће оне вриједности које ће будући пјесник открити, доживјети и усвојити у „белом Ваљеву”. Ваљево је град пуног Бећковићевог личносног формирања и зато пресудан и судбоносан град

његовог живота и свијета, што је већ од прве строфе ове поеме несумњиво и недвосмислено јасно.

Тај град је у поеми морао бити нужно онеобичен, очућен, другачији од свих градова на свијету, па и од себе самога, јединствен и у поеми митизован. Он постаје „град за облаком” до којег је младићак стигао у небеској пратњи (*Са сунчевом пратњом јединим садругом*). То што се могло доживјети као долазак усамљеника, постаје повлашћена изузетност, као и недостојан *слепи крак* уске пруге који води од Лајковца до Ваљева: тај *слепи крак* доводи до капије града *где овог света престају границе*, па оно што је саобраћајна мана – *слијепи крак* пруге уског колосијека – постаје изузетност, знак доласка у други свијет, у град који је *Грађен ни налик на град било који / Најсличнији оном који не постоји*; град у знаку поетског парадокса, скривен и беспутан, наизглед склоњен између пет планина, а заправо по тим планинама истурен и препознатљив и – упркос *беспућу* – *стјечиште* свих путева:

До ког нема пута ни брода ни воде
А према коме сви путеви воде
Јер не може се сакрити ни град било који
Ако пет гора око њега стоји.

Трострука негација је опет преображена у афирмацију и изузетност: то што до њега *нема пута ни брода ни воде* не смета Ваљеву да буде *стјечиште* свих путева, нити смета божјацима ни *слијепим* путницима да се баш у тај град упуте и похрле. Управо они – *божјаци и слепи путници* – *не признају никакве границе*. Њих ка Ваљеву *нека виша воља шаље*, а од тога града *немају куд даље*, јер:

До тога града ко је год дошао
Све градове је у њему нашао

Предосећајући и слутећи само
Да га неко чека баш онамо намо.

Онамо намо – није ли то алузија на несуђену црногорску химну, односно пјесму краља Николе, на наслов иза којег се слуги оностраност и светост Косова и Метохије, па се овом благом алузијом Ваљево подиже на ниво светих српских престоница. Ваљево је град који жељно чека своје од Бога послате долазнике, који не признају никакве границе и не знају за њих, а слуге да их *неко чека баш онамо намо*, као што будућег пјесника чека слобода, поезија и љубав, односно неслућена Вера Павладољска.

Улице тако нестварног и оностраног града личе на модерно сликарство – на неку Шагалову слику – на утварни пејзаж који се јавља „међу јавом и мед’ сном” (*Је ли сан кошмарни или јавна тврда / Или се Ваљево ваља иза брда*), поготову *пазарнога дана* када земља осветишана наврне сву благодат на пијачне тезге и када се на улицу изруче плодови разних боја, мириса и укуса који надмашују имагинацију и најлућег сликара.

Апостолски лик светога човјека аве Јустина и један шишмиш постају виши Божји знаци – да је још жива свјетским ратовима израђавана и у миру придављена Србија:

А ава Јустин апостолског лика
Кроз тај метеж оде код свог иследника
Ал кад шмугну шишмиш кроз шушкор од шљива
Први пут помислих Србија је жива.

Драматични пејзаж од пет планина из рефрена пјеснички се успјело разрешава у седмој строфи. Планине се прво именују и набрајају:

Повлен и Маљен Медведник Јабланик
И Сувобор скамењен несаломив војник (...).

Несаломиви војник Сувобор је алузија на битку из Првог свјетског рата, па се војничка слава Сувобора преноси и на остале четири планине које стоје око Ваљева *ко ратници свети* чувајући град у свом нежном заједничком крилу, не хајући за сав остали свијет. Затим се инсистира на дубини и висини ових пет планина: оне су дубином повезане чак са Хималајима – самим врхом планете – па су отуда и најдубље планине на планети. Не сјећамо се да је нека пјесничка имагинација мјерила планине њиховом дубином. Тих пет планина чине јединствену петоструку осу свијета с врховима у небу, а дубином све до Хималаја. Не сјећамо се да је ико поставио такву петоглаву осу свијета, петоструку соху небеску:

Врх им се дотиче небеског бескраја
А подножје сеже све до Хималаја
Да око Ваљева ко ратници свети
Стоје најдубље стене на планети
На небо отишле на земљи остале
Да би Ваљево у крилу чувале
И целом свету окренуле леђа
Да га одбране од мржњи и међа
Јер не може се сакрити ни град било који
Ако пет гора око њега стоји.

Тих *пет гора* штите Ваљево од зла и мржње, од завада и подјела, држећи га вјечно у свом моћном крилу. Али оне су и његов знак препознавања, јер се град – то се осам пута понавља у рефрену – не може сакрити ако је над њим свуда наоколо петострука оса свијета. Ваљево се међу својим планинама може чувати и сачувати.

Осмом строфом Бећковић митизује нека од великих новијих ваљевских имена, спајајући их с митом о настанку свијета и тренутком раздвајања мора и копна. У том тренутку кад је Господ раздвојио копно и море,

изронило је велико ваљевско ваље и од тада не престаје да израња све до нових Матија, Љуба, Николаја, Мишића и Десанки. Окамењење значи и овјековјечење, и вјечно чување душе. Ваљевски камени духови – велико ваљевско ваље – зраче у васељени и освјетљавају, будући да су универзални духови, *све галаксије*:

Кад је праокеан небо разорило
 Велико ваље је са дна изронило
 Ваљевско ваље блиста не сустаје
 И избризгава све нове блистаје
 Нове Матије Љубе Николаје
 И луч ужиже у све галаксије
 Да се новотвори и тка без застанка
 Мушки као Мишић женски ко Десанка (...).

Пјесник и пјесма су ту да се сјећају Ваљева и његове величине; да га са захвалношћу памте стиховима и учине га видљивим као што је видљиво велико ваљевско ваље и петострука оса свијета око Ваљева. Поезија је памћење, посебно када опјева културне вриједности. Смисао живота је у пјесничком сјећању и памћењу:

А ја живим да има ко да те се сећа
 Звездо несменљива и незалазећа.

Више пута смо писали о Бећковићевим звучним понављањима, о алитерацијама и асонанцама, о игри ријечима и о модерном *плетенију словес*. Скрећемо пажњу само на пет примјера из ове поеме – два из четврте и три из осме строфе. Вјероватно је најуспјелија алитерација којом је истовремено постигнута и оноματοпеја:

Ал кад шмугну шишмиш кроз шушкор од шљива.

Седам пута се у овом стиху понавља глас *ш*, а по три пута вокали *и* и *у*. У истој строфи се *Ваљево ваља* *иза брда*

са пет пута поновљеним *а*, три пута *в* и два пута *љ* и цијелом поновљеном гласовном групом *ваљ*. У осмој строфи је у средишту пажње *велико ваље* и *ваљевско ваље*, а мушкост је у поређењу *мушки као Мишић* ослоњена и на поновљено *м*.

Охрабрени овим Бећковићевим поступком постављамо, за крај, једно питање на које је Бећковић већ дао одговор: Није ли међу велико ваљевско ваље изронило и једно ровачко сироче?

Jovan M. Delić

ENCOUNTER IN VALJEVO AND THE PARTING OF SCHOOLFRIENDS, BEĆKOVIĆ AND RADIČEVIĆ

The centre of attention of this work is the currently latest poem by Matija Bećković *O Valjevo mesto moje drago (Oh, Valjevo My Dear Town)* and the intertextual relations that it establishes with the poetry of Branko Radičević, that is, with his poem *Ђачки растанак (The Parting of Schoolfriends)*. Parallels Sremski Karlovci - Valjevo and Stražilovo - five mountains around Valjevo are established. Procedures of admiration and mythisation of Valjevo, the transformation of this city into the Harbour of Salvation for the poet Bećković and for his love Vera Pavladoljska are followed. Povlen is transformed into a mythical Ararat. It turns out that the stay in Valjevo was not only crucial but also decisively important for Matija Bećković and his development: it is here that he discovered and felt liberty, experienced love, met Vera Pavladoljska and discovered poetry. He became a poet and a personality.

Key words: Intertextuality, *The Parting of Schoolfriends*, Sremski Karlovci, Valjevo, intermediality, myth, flood, Ararat, Povlen, love, freedom, poetry.